

Варвара Павлівна Тарновська (1844 – 1913)

Подружжя Тарновських – Іполит Михайлович та Варвара Павлівна залишили в історії ХІХ ст. яскравий незгладимий слід, який часто називають часом шестидесятників. До середини ХІХ ст. Росія була “тяжко хворою” – кріпосне право, застій в економіці, невдачі в міжнародній політиці та інше – необхідно було терміново розпочинати реформи в країні. Про це відкрито говорили передові люди. Однією з найгостріших проблем у величезній Росії було жіноче питання: повне безправ’я жінок /не лише бідних, але й заможних верств населення/, відсутність можливості отримати освіту, кваліфіковану медичну допомогу, захистити свої права тощо.

Одними з тих, хто розпочав боротьбу за права жінок, перебудову життя народу Росії, стали Варвара Павлівна Тарновська та брати-лікарі Іполит та Веніамін Тарновські, їхні друзі – суспільні діячі. Те, що їм вдалося зробити за 40 років самовідданої праці, можна назвати революційним переворотом. Людиною, під впливом якої сформувався світогляд Варвари Павлівни Тарновської, яка допомогла стати їй відомою

В. П. Тарновська (1844–1913)

громадською діячкою, був її чоловік Іполит Михайлович Тарновський /1832-1899/. Він народився 30 березня 1832 року в українському містечку Яготин, був нащадком полтавської гілки знатного дворянського роду Тарновських. Відомому полтавському громадському діячу і масону Володимирі Васильовичу Тарновському він доводився внучатим племінником.¹ В 1855 році Іполит Тарновський закінчив медичний факультет Московського університету. З 1855 року був лікарем в Санкт-Петербурзькому виховному будинку, лікарем при повивальному інституті /1859-1861/, займав посаду санкт-петербурзького міського акушера, потім майже до кінця життя був помічником директора Надеждинського родопомічного закладу, а з 1898 року – його директором. Багато років був лікарем-консультантом Калинкінської лікарні, де лікувалися переважно бідняки.² Іполит Михайлович за свою дисертацію “Про механічне лікування хвороб матки” в 1869 році був відзначений ступенем доктора медицини.

Не менш визначною особою був і його молодший брат – Веніамін Михайлович Тарновський /1837-1906/, знаменитий дерматолог та венеролог. Як і брат, він закінчив у 1859 році Московський університет, став займатися шкірними та венеричними хворобами в санкт-петербурзькій Калинкінській лікарні, а в 1863 році був відзначений ступенем доктора медицини в Медико-хірургічній академії за дисертацію “Розпізнання венеричних хвороб у жінок та дітей”. З цього часу він став викладачем Медико-хірургічної академії, а в 1872 році – професором академії по кафедрі шкірних та венеричних хвороб.³ Обидва брати – автори численних статей, наукових праць. Вони відкрито говорили та писали про те, що хвороби, у тому числі й венеричні, - результат тяжкого життя людей, що це – соціальне явище. Брати доводили необхідність створення по всій Росії густої мережі лікувальних закладів, доводячи виліковність багатьох захворювань, запропонували ряд препаратів для їхнього ефективного лікування, вказували на необхідність санітарної просвіти народу, збільшення штату акушерів, лікарів, в тому числі домагалися дозволу займатися медичною практикою жінкам.

В 1885 році В.М.Тарновський заснував “Російське сифілідологічне і дерматологічне товариство” – перше в Росії наукове товариство в цій галузі медицини, одне з перших в Європі. Його наукові праці та підручники переведено на багато європейських мов.⁴ Відділення товариства були і в Україні, а діяльність Тарновських стала прикладом для багатьох українських лікарів та акушерів.

І якщо про В.М.Тарновського написана книга,⁵ то імена В.П. та І.М.Тарновських несправедливо забуті. Виняток становить збірник “Памяти Варвары Павловны Тарновской”, виданий Комітетом товариства для надання коштів Санкт-Петербурзьким вищим жіночим курсам, що зберігся в Санкт-Петербурзі в єдиному екземплярі.⁶ Іноді зустрічається її ім’я в мемуарній літературі.⁷ Між тим Варвара Павлівна Тарновська була відомою людиною другої половини ХІХ ст., прообразом Віри Павлівни – головної героїні роману М.Г.Чернишевського “Что делать?”, що став улюбленою книгою демократів багатьох поколінь.

Варвара Павлівна Тарновська /уроджена Зурова/, народилась 17 лютого 1844 року в Тульській губернії в маєтку своєї бабусі. Її мати рано померла, а 11-літню дівчинку віддали до Катерининського інституту шляхетних дівчат в Санкт-Петербурзі. В 1861 році вона закінчила інститут.

1861 рік став переломним в її житті. Всі розмови в суспільстві велись про велику реформу, студентське безладдя, арешти, тощо. В цей час вона зовсім юною вийшла заміж за лікаря І.М.Тарновського. Середовище, в якому вона опинилася, було майже революційним. Великого впливу вона зазнала і з боку Надії Василівни Стасової, сестри відомого юриста – захисника революціонерів Дмитра Васильовича Стасова та відомого мистецтвознавця, критика й літератора Володимира Васильовича Стасова. Н.В.Стасова з 1858 року працювала в Калинкінській лікарні, притулку горя та жалю. В тій же лікарні консультував й В.М.Тарновський.

За ініціативою Марії Василівни Трубнікової /дочки декабриста Василя Петровича Івашева та французьки Камілли Ле Дантю/ та Н.В.Стасової в цей час було створено благодійне товариство для надання допомоги бідному населенню Санкт-Петербурга. Серед його активісток була й українка Н.Білозерська, дружина Василя Михайловича Білозерського. Невдовзі товариство було реорганізовано, М.Трубнікова, К.Івашева, О.Філософова, Н.Білозерська заснували “Товариство дешевих квартир та допомоги бідним жінкам Санкт-Петербурга”. Це товариство тісно співпрацювало з медичними закладами Санкт-Петербурга, надавало допомогу нужденним. Засновники товариства були впевнені: разовою подачкою життя не зробиш кращим, треба дати можливість вдовам, матерям-одиначкам, сиротам самостійно заробляти та твердо спиратися на ноги.

В таке середовище й потрапила Варвара Павлівна, коли вийшла заміж за І.М.Тарновського. Сучасники писали про її привабливість, одухотворену зовнішність, видатний розум, організаційні здібності, енергію, виключну працездатність. Варвара Павлівна підключилась до найважчої громадської роботи. Разом зі своїми однодумцями вона стала однією із засновниць жіночого руху та демократичних процесів в країні.

Варвара Павлівна Тарновська, Надія Василівна Стасова та інші стали ініціаторами руху за те, щоб жіноча освіта в Росії була доведена до рівня чоловічої, виказавши думку про створення першого в Росії жіночого університету. Їх підтримали найкращі вчені Росії: Д.І.Менделєєв, І.М.Сеченов, А.М.Бекетов, К.М.Бестужев-Рюмін /син декабриста/, П.О. Наранович – начальник Медико-хірургічної академії. Усі вони, щоб підтримати починання, перший рік погодилися читати лекції безкоштовно.

Уряд відмовив, дозволивши лише проведення спільних лекцій для чоловіків і жінок. Комітет курсів очолив професор А.М.Бекетов. Заняття проводилися 4 рази на тиждень, з 1872 року курси розміщувались в будинку Володимирського повітового училища на Володимирській площі Санкт-Петербурга, тому стали їх називати “Володимирськими”. Увесь цей час Варвара Павлівна Тарновська займалася різноманітними питаннями діяльності курсів, продовжуючи боротьбу за відкриття вищого жіночого учбового закладу. Нарешті восени 1877 року проект вищих жіночих курсів був затверджений за умови, що вони будуть приватними, а Володимирські курси будуть закриті. Міністр народної освіти запропонував оформити курси на ім’я професора К.М.Бестужева-Рюміна, тому в історії за ними назавжди закріпилася назва “Бестужевські”.

В тому, що нарешті було відкрито перший жіночий вищий учбовий заклад Росії, велика заслуга й Варвари Павлівни Тарновської. З відкриттям курсів виникла проблема: де взяти кошти на їх утримання. Й усіма цими питаннями займалася В.П.Тарновська. Влітку 1878 року було створено товариство для пошуку коштів курсів. В.П.Тарновська в листопаді

1878 року була обрана казначеєм комітету товариства. Займаючи цю посаду 25 років /до обрання її головою Комітету товариства в 1903 році/, вона виконувала роботу казначея бездоганно, без касира та бухгалтера власноручно вела справи, дивуючи численних державних ревізорів.

Як казначей, вона не могла не помітити, яка велика сума витрат йде на оренду приміщень для курсів, тому вона запропонувала розпочати збір коштів на будівництво власного будинку для курсів /1884/, а також будинку гуртожитку для слухачів курсів /1894/.

Вона була серед авторів усіх доповідних записок, прохань, що направлялися уряду та міській владі, твердо відстоюючи інтереси вищих жіночих курсів, мала колосальну працездатність, вимогливість до себе та інших. 22 вересня 1885 року був урочисто відкритий “перший будинок, споруджений в Росії вищій жіночій освіті” /слова професора А.Бекетова на його відкритті/.⁹

В 1897 році за ініціативою Варвари Павлівни Тарновської було засновано товариство допомоги бідним слухачкам Санкт-Петербурзьких вищих жіночих курсів, вона стала беззмінним головою правління, бездоганно ведучи справи, не даючи приводу для закриття курсів, про що мріяла багато років влада. Завдяки їй вищі жіночі курси, каса яких починалася з 200 рублів готівкою, через 25 років мала оборот коштів - 2 млн. рублів, на курсах отримували освіту більше 6000 жінок з усіх кутків імперії, курси мали майже 200 чоловік персоналу, не рахуючи обслуговуючий персонал.¹⁰

Варвара Павлівна багато зробила для європейського жіночого руху. Її зусиллями на виставках у Нижньому Новгороді, Стокгольмі, Парижі були влаштовані відділи, присвячені Санкт-Петербурзьким вищим жіночим курсам. На міжнародному жіночому конгресі в Берліні вона виступила з блискучою доповіддю про курси французькою мовою. Вона сприяла увіковіченню пам'яті С.В.Ковалевської та спорудженню пам'ятника на її могилі в Стокгольмі.¹¹

За пропозицією Варвари Павлівни Тарновської був відкритий юридичний факультет Бестужевських курсів. Велике політичне значення мало святкування 25 річниць курсів, організоване з ініціативи вже немолодої та хворої В.П.Тарновської.

В останні роки життя Варвара Павлівна багато сил віддала будівництву фізико-хімічного інституту Вищих жіночих курсів. Будинок був побудований, рада курсів постановила надати фізико-хімічному інституту ім'я Варвари Павлівни Тарновської, але з початком I світової війни щойно побудована будівля була передана під шпиталь.

З авторитетом В.П.Тарновської були змушені рахуватися вищі чиновники імперії, неодноразово вона очолювала депутації громадськості, коли над Вищими жіночими курсами нависала загроза закриття. Головним результатом її діяльності стало те, що в усіх кутках великої імперії, в тому числі і Україні, працювали випускниці курсів – медики, педагоги, вчені, юристи; а в університетських містах було дозволено відкрити аналогічні курси, в тому числі і в Києві.

У Варвари Павлівни та Іполита Михайловича Тарновських було 4 дочки, на жаль, поки що про їх долю мало що відомо. Знаємо лише, що їх донька Марія Іполитівна була одружена з професором Юр'ївського університету /м. Тарту, Естонія/ Олександром Миколайовичем Миклашевським, нащадком українського козацького роду.¹²

Варвара Павлівна Тарновська померла 19 грудня 1913 року в санаторії на ст. Корюково¹³, її поховали в Москві у родинному склепі Тарновських на Новодівичому кладовищі. Публікації, присвячені її пам'яті, з'явилися в усіх газетах Росії. Так, “Одескій Листок” 21 грудня 1913 року надрукував вірші В.Дідріхштейна “Светлой памяти В.П. Тарновской”:

Тихо угасая,
Тихо отошла,
Трудный путь свершая,
Людям свет несла.
Светом осиянный
Путь святой борьбы!
В мір пришла ты званной!...
Вечен след тропы.

Газета “Речь” в грудні 1913 року надрукувала статтю “Бурлаки русской государственности”, в якій була дана оцінка діяльності В.П.Тарновської. Дійсно, діяльність Варвари Павлівни Тарновської, її однодумців, має величезне історичне значення, є прикладом для сучасних поколінь.

---

¹ Модзалевський В. Тарновські//Хроніка-2000. – 1996. - №16. – С.188.

² Энциклопедический словарь. Брокгауз и Эфрон. – СПб. – 1901. – Т.32А. – С.251.

³ Там само. – С.250-251.

⁴ Курс венерических болезней. – СПб. – 1870. Излечимость сифилиса. – СПб. – 1900.

⁵ Архангельский С.П. В.М.Тарновский. – Л. – 1966.

⁶ Памяти Варвары Павловны Тарновской. Сборник. – СПб. – 1914.

⁷ Бекетова М.А. Воспоминания об Александре Блоке. – М. – 1990. – С.369.

⁸ Санкт-Петербургские высшие женские /Бестужевские/ курсы. Сборник статей. – Л. – 1965. – С.170.

⁹ Салита Е.Г. Стасовы в Петербурге – Петрограде. – Л. – 1982. – С.231.

¹⁰ Санкт-Петербургские высшие женские курсы. – С.171.

¹¹ Там само. – С.171.

¹² Модзалевський В. Тарновські. – С.189.

¹³ Модзалевский В. Малороссийский родословник.-Т.5.-Вип.1.-К., 1996.-С.53.